

Pripovjedač Apulejevih Metamorfoza

1. UVOD

Apulej iz Madaure (oko 125.– nakon 170. g. n. e.), svestrano obrazovan književnik, popularni govornik i filozof koji je za rimsku publiku interpretirao Platona, negdje između 150. i 180. godine naše ere, kako se pretpostavlja, napisao je i u nasljedstvo nam ostavio do danas jedini u cijelosti sačuvani rimski roman *Metamorfoze* (*Metamorphoseon libri XI*), poznate i pod kasnijim nazivom kao *Zlatni magarac* (*Asinus aureus*, 4. st., Augustin, Fulgencije).

Metamorfoze su ispriповijedane u prvom licu, a napisane su na osnovi grčkih predložaka. One su zamišljene kao izvještaj o raznoraznim dogodovštinama koje glavni junak Lucije, ujedno i pripovjedač *Metamorfoza*, doživljava prije i nakon svoje preobrazbe u magarca. Lucijev izvještaj ujedno je i pripovjedni okvir unutar kojeg je uvršten niz samostalnih priča raznolike tematike.

Uz zanimljivu provedbu novoga pripovjednog koncepta, prema kojem ulogu pripovjedača preuzima glavni lik romana, osobito je zanimljiv i način na koji Apulej strukturira svoje djelo te kako raznolike tragične i komične, smiješne i dirljive priče veže u jednu pripovjednu cjelinu pripovjedačem, koji, vodeći nas kroz svoje pustolovine i promatrajući svijet u kojem se igrom slučaja zatekao, od uvoda pa sve do kraja romana, za nas, kao svoju publiku, komentira zbivanja o kojima pripovijeda. Stoga sam u ovome radu pokušala pokazati u kojoj mjeri i na koji način Apulejev pripovjedač komentira priče koje nam prenosi, odrediti značenje njegovih komentara za čitavi roman te ukazati na razliku između Apuleja kao autora književnog djela i Lucija, pripovjedača fikcionalne priče.

2. METAMORPHOSEON LIBRI XI

2.1 SADRŽAJ

I-III Mladić Lucije, podrijetlom iz Korinta, poslom putuje po Tesaliji i došavši u Hipatu gostuje kod škrtog kamatara Milona. Njegov boravak u Tesaliji od samoga početka obilježen je čudnovatim događajima (borba s mješinama, svetkovina boga Smijeha) i susretima s različitim ljudima (Aristomen, Pitija, Birena, Telifron), koji mu jasno daju do znanja da je Hipata mjesto gdje vladaju vještice i magija. Doznajući za magijske moći Pamfile, žene njegova domaćina, i stekavši naklonost Fotide, sluškinje u Milonovoj kući, uspije ju

tijekom njihovih burnih noćnih susreta nagovoriti da mu pokaže Pamfilu u trenutcima njezina čarobiranja. Vidjevši kroz pukotinu u vratima Pamfilinu transformaciju u pticu i sam poželi iskušati djelovanje te čarolije, no Fotida zabunom uzima krivu bočicu i Lucije se, umjesto u pticu, pretvori u magarca. U iščekivanju jutra kada bi mu Fotida trebala donijeti ruže koje mora pojesti kako bi vratio svoj ljudski lik, banda razbojnika nenadano provali u Milonovu kuću i odvodi ga zajedno s plijenom u svoje skrovište.

IV-VI U razbojničkoj špilji Lucije doznaje o različitim pothvatima razbojnika, a sljedećeg dana oni dovode otetu djevojku Haritu. Uz nju sluša priču o Amoru i Psihi što ju pripovijeda stara sluškinja razbojnika. Nakon priče Lucije i Harita pokušavaju pobjeći, no nailaze na razbojnike koji ih odluče okrutno kazniti.

VII Izvršenje kazne prekida dolazak jednoga člana bande koji donosi vijesti da za napad na Milonovu kuću krive nekog Lucija i koji kao novog člana družine dovodi Haritina zaručnika Tlepolema, prurušenog u razbojnika Hema. Prurušeni Tlepolem zavara razbojnike pričom o svojim prethodnim pothvatima. Potom ih pijane svladava na gozbi i spašava Lucija i Haritu.

Očekivana sreća na Haritinu imanju pretvara se za Lucija u iluziju. Teški poslovi u mlinu i ljubomora konja prema magarcu uvod su u njegovu nesreću koja kulminira sadističkim izživljavanjem roba kojem je povjeren. Na jednom od zadataka s njime presretne ih medvjed. Lucije, ne želeći mu pomoći, bježi, a rob pogiba.

VIII Dolazi glasnik i donosi vijest o smrti Tlepolema i Harite. Robovi mladog para odlaze iz mjesta i odvođe Lucija sa sobom. Putujući prema gradu u kojem ga kupuje Kibelin svećenik, Lucije zajedno s poslugom doživljava razne pustolovine. Napadaju ih nahuškani psi, kamenuju seljaci, potom gube jednog člana družine (proždire ga zmaj), a prije nego li stižu u grad, dolaze u selo u kojem je neka ljubomorna žena okrutno okončala svoj i život svog djeteta.

IX Putujući s prevarantskom i razvratnom družinom svećenika, Lucije svjedoči lopovštinama i gadostima svake vrste, upadajući pritom u nove opasnosti. Zbog prevara i krađa svećenici bivaju uhvaćeni, a Lucije prelazi iz ruke u ruku različitim gospodarima.

Prvo je prodan pekaru koga uz pomoć magije ubija nevjerna mu žena. Uz novog vlasnika vrtlara doznaje o smrti sinova dobrodušnog vlasnika imanja, koji su poginuli braneći prava nekog siromašnog seljaka od samovolje i bahatosti bogatog susjeda. Nakon što je vrtlar kažnjen zbog napada na vojnika koji mu je pokušao oteti Lucija, svoj put Lucije nastavlja s novim gospodarom.

X S vojnikom Lucije dolazi u kuću nekog dekuriona i svjedoči posljedicama sramotne strasti domaćinove žene prema posinku. Nakon vojnikova odlaska

u Rim kupuju ga robovi imućnog Tijaza, slastičar i kuhar, čijim se jelima svakodnevno potajno časti. Zadivljen neobičnim karakterom Lucija uhvaćena na djelu, Tijaz ga odvodi sa sobom, uokolo ga pokazuje i zarađuje novac na osnovi njegovih polu ljudskih osobina. Nakon što ga u Korintu iznajmi imućnoj gospođi za ljubavnu igru, odluči da Lucije svoje umijeće pokaže i na javnoj priredbi, s nekom ženom osuđenom za peterostruko ubojstvo. Zaprepašten Lucije uspije pobjeći s priredbe.

XI Na osamljenoj obali u snu mu se, zazvana njegovom molitvom, ukazuje Izida i daje mu upute za spas. Sljedećeg dana, na svečanosti u njenu čast, Lucije pojede vijenac ruža iz svećenikove ruke i uz zaprepaštenje prisutnih vrati svoj ljudski lik. Nakon toga preda se u Izidinu službu, a potom, otišavši u Rim, posveti se u Ozirisove misterije i bude primljen u svećenički kolegij.

2.2. GRČKA KNJIŽEVNA TRADICIJA U RIMSKOM ROMANU

Iako su napisane na latinskom i pripadaju rimskoj književnosti, Apulejeve *Metamorfoze* usko su vezane uz grčku književnu tradiciju. Naime, one se na razini izraza i sadržaja u bitnim crtama podudaraju sa šaljivom grčkom pričom rukopisnog naslova *Lukije ili magarac* (Λούκιος ἢ ὄνος), koja govori o raznoraznim zgodama i nezgodama čovjeka pretvorena u magarca, a koja je, vjerojatno pogrešno, pripisana poznatom grčkom satiričaru i učitelju retorike Lukijanu iz Samosate (oko 120.-180. g.n.e.).*

Kako antičke kritike grčkog teksta nema, najstarija sačuvana rasprava o njemu potječe od carigradskog patrijarha Fotija (9.st.n.e.), koji u svojim književnim zabilješkama svjedoči o postojanju još jednoga, do danas nesačuvanog, antičkog književnog teksta iste teme.

Riječ je o *Metamorfozama* koje se prema Fotijevu svjedočanstvu pripisuju, inače nepoznatom grčkom autoru, Lukiju iz Patre.

O dužini izgubljenih *Metamorfoza* doznajemo samo toliko da su bile napisane u nekoliko knjiga, a usporedbom dvaju tekstova Fotije primjećuje da je tekst Lukija iz Patre opsegom veći od Lukijanova djela te da među njima postoje velike podudarnosti. U skladu s time on zaključuje da je moguće da je Lukije kopirao Lukijana i proširio njegovu priču jer Lukijeve prve dvije knjige samo što nisu prepisane iz Lukijanova djela,¹ no nešto kasnije, iako priznaje da nema pouzdanih informacija o tome koji je tekst stariji, ipak tvrdi kako

* Oba djela prevedena su i objavljena u nas: Apulej, *Zlatni magarac*, Stvarnost, Zagreb 1969.; *Lukije ili magarac*, Latina et Graeca, Zagreb 1987.

¹ Cit. prijevod Fotijeva svjedočanstva prema D. Novaković, *Lukije ili magarac i antička pripovjedna tradicija*, str. 5.

je vjerojatnije da je prepisivač bio Lukijan te da je njegovo djelo skraćena verzija Lukijevih *Metamorfoza*.

Takva Fotijeva konstatacija otvorila je mnoge rasprave, a problem autorstva Lukija ili magarca i uspostave kronološkog reda među tekstovima, zbog nedostatka dokaza, do danas nije riješen.

Unatoč tome, danas je prihvaćeno mišljenje da se autor *Lukija ili magarca* prilikom sastavljanja svoga djela zasigurno služio nekim predloškom, ili spomenutim *Metamorfozama* Lukija iz Patre ili nekim drugim nepoznatim tekstom, te da je isti taj predložak iskoristio i Apulej za svoje *Metamorfoze*. Usto, kao dokaz da je spomenuti predložak pripadao grčkoj književnosti navodi se pripovjedačeva najava s početka Apulejevih *Metamorfoza*, *Fabulam Graecanicam incipimus* (I,1,6).

Fabularna zbivanja sačuvane grčke priče, za koju je također utvrđeno da je napisana u 2.st.n.e. i čija je namjena najvjerojatnije bila jednostavno zabava čitalačke publike, u Apulejevim *Metamorfozama* upotpunjena su mnogobrojnim komičnim, romantičnim i tragičnim epizodama i umetnutim individualnim pričama kojima je Apulej uvećao izvještaj o Lucijevim lutanjima. Najvećim odklonom od šaljive tematike grčkog teksta smatra se čitava XI knjiga *Metamorfoza* u kojoj Apulej oblikuje potpuno novi rasplet događaja posvećenjem Lucija u Izidine misterije,² te priča o Amoru i Psihi koja obuhvaća gotovo petinu čitavog teksta (IV,28-VI,24). Oba proširenja pripisuju se Apulejevoj originalnosti i otvaraju raspravu o osnovnoj namjeni njegova djela. U vezi s time mišljenja su podijeljena.

Zagovornici mišljenja o ozbiljnoj, religijskoj poruci *Metamorfoza*, svoju tezu brane alegorijskim interpretacijama XI knjige o Izidi i bajke o Amoru i Psihi, smatrajući da njima Apulej, u skladu sa svojim filozofskim i religijskim nazorima, ocrta ideju o moralnom propadanju čovjeka podložna osjetilnim užicima, koji nakon dugotrajne patnje uzrokovane istima, spas može pronaći jedino u religijskom obraćenju i ljubavi prema božanskom.

Također tvrde da je u tu svrhu Apulej namjerno izabrao priču o magarcu, koji je u Izidinu kultu bio vezan uz Seta, zlu silu iz mita o Ozirisu i Izidi, a za Platonove je sljedbenike predstavljao simbol čovjeka ovladana najnižim strastima i pohotom.³ Šaljivi dio *Metamorfoza* prema njihovom je mišljenju samo mamac kojim autor želi pridobiti čitatelje za kult misterija.

² U grčkoj priči Lukije vraća svoj ljudski lik na samoj svečanosti upriličenoj od njegova posljednjega gospodara tako što usred arene proguta vijenac ruža.

³ T. Hagg, *The Novel in Antiquity*, str. 182.

Zagovornici suprotnog mišljenja, oni koji smatraju da su *Metamorfoze* namijenjene isključivo zabavi, svoj stav u prvom redu dokazuju pripovjedačevom uvodnom uputom; *Lector, intende: laetaberis* (I,1,6). Pritom ne negiraju Apulejev interes za Platonovom filozofijom i religijskim misticizmom, već XI knjigu o posvećenju u Izidine misterije i bajku o Amoru i Psihi tumače odrazom Apulejeve želje da primami i zabavi publiku tadašnjeg vremena, kada je mnogo pažnje posvećivano Platonovom spiritualizmu i orijentalnim kultovima Mitre, Ozirisa i Izide, koji su se u Rimu ispreplitali s tradicionalnom olimpskom religijom.

Isto tako, i brojne aluzije na poučna djela iz grčke i rimske književnosti, koje se mogu primijetiti u mnogim Apulejevim proširenjima, tumače kao rezultat adaptacije šaljive grčke priče za obrazovanu, sofisticiranu rimsku publiku, koja bi se, prepoznajući ih u zabavnom štivu, trebala dobro nasmijati.

Budući da o dužini izgubljenoga grčkog predloška ne postoje gotovo nikakvi dokazi,⁴ ostaje otvoreno pitanje koji se dijelovi teksta Apulejevih *Metamorfoza*, a koji ne postoje u očuvanom *Lukiju ili magarcu*, sa sigurnošću mogu pripisati Apuleju. I po tom pitanju znanstvenici su podijeljena mišljenja.

Dok jedni Apulejevim dodacima smatraju samo bajku o Amoru i Psihi te čitavu XI knjigu *Metamorfoza*, drugi mu pripisuju sve epizode koje nedostaju u *Lukiju ili magarcu*.

Najprihvatljivijim se smatra zaključak do kojega je u svojoj raspravi došao Helmut van Thiel⁵.

Za deset epizoda *Metamorfoza* van Thiel tvrdi da su preuzete iz izgubljenoga grčkog izvornika (Aristomenova priča (I,2-20), razgovor o proroku Diofanu (II,11-14), večera kod Birene i Telifronova priča (II,18-30), Lucijeva borba s mješinama i Fotidino naknadno tumačenje (II,32 ; III,16-18), prve dvije razbojničke priče (IV,9-12), izvještaj o krađi Milona i oslobodenje Lucija i Harite uz Tlepolemovu pomoć (VII,1-12), priča o preljubniku u bačvi (IX,5-7), priča o prevarenom pekaru (IX,22-23), priča o prevarenom valjaru (IX,24-28), priča o krivnji žene osuđene na smrt (X,25)), dok samostalnim Apulejevim proširenjima, uz IX knjigu i priču o Amoru i Psihi, smatra zgodu s tržišnim inspektorom Pitijom (I,24-25), dogodovštine vezane uz svetkovinu boga Smijeha (III,1-12), pokušaje izbjavljenja Lucija-magarca (III,27 ; III,29), treću razbojničku priču (IV,13-21), Hemovu priču o Plotini (VII,6-7), smrt okrutnog roba, Lucijeva goniča (VII,24-28), priču o smrti Tlepolema, Trazila i Harite (VIII,1-14), smrt pastira (VIII,19-21), pustolovinu kod utvrđenog

⁴ P.G. Walsh prenosi Junghannsovu tvrdnju da je *Lukije ili magarac* četrdesetak stranica kraći od originala, *The Roman Novel*, str. 146.

⁵ D. Novaković, *Lukije ili magarac i antička pripovjedna tradicija*, str. 22.

grada (VIII,16-22), pogibiju nevjernog roba, njegove ljubomorne žene i nedužnog djeteta (VIII,22), izbavljenje preljubnika Filezitera (IX,16-21), pekarevo ubojstvo (IX,30), tragediju braće (IX,33-38) te priču o domišljatom liječniku (X,2-12).

Kako su u antici ostale bez generičkog određenja, zbog razvedene pripovjedne strukture čija je fiktionalna radnja proširena mnogim epizodama i usmjerena na pustolovine glavnog junaka, Apulejeve se *Metamorfoze* u povijesti književnosti uobičajeno nazivaju romanom.

Budući da je Petronijev *Satirikon* (oko 65.n.e.) jedini, iako fragmentarno, posvjedočeni oblik takve proširene narativne fikcije u rimskoj književnosti koji prethodi *Metamorfozama*, njihovim se prethodnicima smatraju grčki tekstovi iz carskog razdoblja okupljeni pod nazivom "ljubavni roman".

U središtu je njihova zbivanja priča o doživljajima mladog zaljubljenog para, koji nakon duge razdvojenosti i lutanja, mnogih nevolja, pustolovina i prevrata, koje najčešće nehotice uzrokuje božanski lijepa glavna junakinja, uspiju ostati vjerni jedno drugome i ponovno se pronalaze pod budnim okom velike vladarice Sudbine (Tyche). Uz Sudbinu je u "grčkom romanu" kao dominirajuća predstavljena i moć Erosa, osnovna tehnika naracije jest dramaturgija, a kao osobitost se ističe i detaljna karakterizacija likova uz obradu psiholoških detalja. Kao sličnosti grčkog "ljubavnog romana" i *Metamorfoza* navode se nevjerojatne pustolovine glavnog junaka, njegovi unutrašnji monolozi, mnogobrojni prevrati, detaljna psihološka obrada i portretiranje pojedinih likova (Psiha, Plotina, Harita i sl.), dramaturgija, svevlast Sudbine, sretan završetak te pojedini motivi poput otmice djevojke i njezina odvojenost od ljubavnika (IV,26), motiv prodaje djevojke svodniku (VII,9,6), davanje hipnotičkog sredstva umjesto otrova (X,11,3) i slično.⁶

S obzirom da je struktura originalnog grčkog predloška još i danas nepoznata, ne postoje pouzdani dokazi da su navedene podudarnosti rezultat isključivo izravnog utjecaja "grčkog romana" na Apuleja. Osim toga, mnoge od spomenutih sličnosti karakteristični su elementi mnogih književnih vrsta grčkog podrijetla, od Homerovih epova, tragedije i komedije, pa sve do basne, bajke, narodnih priča i dramaturgiranih historiografija helenizma, a koji su svoje mjesto pronalazili i u rimskoj književnosti.

Osnovna je razlika u tome što "grčki roman" na idealistički način prikazuje ljubav između dvoje ljudi. Za razliku od njegova ozbiljna tona i namjene,

⁶ D. Novaković, "Priča o preobrazbi čovjeka u magarca u antičkoj književnosti", *Latina et Graeca* VIII, 1980, br. 15, str. 25-46.

⁶ D. Novaković, "Priča o preobrazbi čovjeka u magarca u antičkoj književnosti", *Latina et Graeca* VIII, 1980, br. 15, str. 25-46.

Apulejeve *Metamorfoze* komično su književno djelo s tendencijom prema društvenoj satiri. Upotreba vlastitih imena koja otkrivaju osobine likova, niz duhovitih epizoda s realističnim karakterima i uobičajene šale na račun ljudske gluposti, hirovitosti slijepe Sudbine, novac koji upravlja ljudskim odlukama, psihološka motivacija likova te informativni predgovori i oslovljavanje publike, samo su neke od karakteristika *Metamorfoza* koje se s pravom mogu pripisati utjecaju nove komedije, kao i one Plauta i Terencija.

Sigurno je da Apulej, proširujući grčku priču, ukrašava pripovijedanje koristeći se tehnikom imitacije različitih pisaca i književnih rodova. Zbog raznovrsnih motiva, polucitata i aluzija na ranije autore grčke i rimske književnosti, koji su, u kombinaciji sa šaljivim sadržajem čitavog djela, najvjerojatnije namijenjeni višoj intelektualnoj zabavi, Apulejeve *Metamorfoze* na neki način predstavljaju sintezu grčke i rimske književne baštine.

Takvoj raznolikosti motiva odgovara i raznolikost Apulejeva jezika. Osobitost njegova izraza rezultat je originalnog spoja vulgarizama i poetskih riječi, arhaizama i neologizama. Pažljivim poretkom riječi i obiljem retoričkih figura on postiže dinamiku svojih rečenica koje su pune ritma i rime. Kombinacija retoričke nabujalosti i dikcije bliske svakodnevnom govoru karakteristika je Apulejeva stila, koji je, kao i stil ostalih pisaca toga razdoblja koji su bili porijeklom iz Afrike (poput Frontona⁷, Tertulijana i dr.), u razdoblju humanizma obilježen nazivom *Africitas* ili tumor *Africus* (afrikanstvo, afrička nabujalost) i to u negativnom smislu, pri čemu su se osobitosti novoga, obnovljenog stila kojim se pisalo na latinskom smatrale provincijalizmima u književnosti. U današnje vrijeme prepoznata je umjetnička vrijednost "afričkog latinskog" te se on smatra stiliziranim jezikom jednog književnog razdoblja.

2.3. UMETNUTE PRIČE

Gotovo u svaku knjigu *Metamorfoza* Apulej je uvrstio individualne priče raznolike tematike, a u svome uvodu veže ih uz tradiciju Miletskih priča.

At ego tibi sermone isto Milesio varias fabulas conseram auresque tuas benivolas lepido susurro permulceam... (I,1).

Miletske priče (*Milesiaka*) naziv je izgubljene zbirke erotskih novela koje je sakupio i na grčkome sastavio Aristid iz Mileta (2/1 st.pr.n.e.), a na latinski ih je, vjerojatno u 1.st.pr.n.e., preveo rimski političar i povjesničar Lucije Kornelije Sizen (Milesiae).

⁷ Marcus Cornelius Fronto (rođen oko 90., umro kratko prije 169.n.e.) bio je glavni pobornik te tzv. *elocutio novella*.

Pretpostavlja se da su *Miletske priče* proizašle iz običaja usmenog pripovijedanja anegdota kao oblika zabave na privatnim večerama helenističkog društva. Iako se ne može sa sigurnošću tvrditi da se na takvim okupljanjima nisu pripovijedale i poučne priče o istinskoj ljubavi i čednim ženama, smatra se da su dominirajuće bile one koje su na otvoreni način govorile o ružnim stranama seksualnih sklonosti društva, a ponekad i o magiji i čarolijama.

Budući da je naše poznavanje Aristida i Sizene ograničeno na samo nekoliko sačuvanih fragmenata,⁸ o karakteru priča procjenjuje se na osnovi njihovih izvedenih oblika, umetnutih u Petronijev *Satirikon* i Apulejeve *Metamorfoze*. Uz njih, o slobodnim opisima erotskih prizora i uopće erotskoj tematici *Miletskih priča* svjedoči i Plutarh u svojoj anegdoti o Partima zaprepaštenima sadržajem tekstova koje su pronašli među stvarima potučenih Krasovih vojnika.⁹

Priče umetnute u *Metamorfoze* ispričovane su od različitih pripovjedača¹⁰ kao izvještaji o «istinitim» događajima. Radi se ili o zgodama za koje je određeni pripovjedač čuo ili o onima za koje tvrdi da ih je i sam doživio. Velik broj priča bavi se nevjernim ženama (priča o prevarenom pekaru, priča o prevarenom valjaru, priča o preljubniku Fileziteru, priča o preljubniku u bačvi). Sve one obojene su ironijom i cinizmom i kontrastiraju konvencionalnoj pohvali ženske čednosti i bračne vjernosti predstavljenoj u "ljubavnom romanu". Obično započinju opisima osobite reputacije neke određene žene, no ubrzo zorno dokazuju kako idealizirana čednost i vjernost ne postoje u «stvarnosti» u kojoj vlada *pestilens avaritia* i *levitas mulieris* (IX,19).

U prve dvije knjige uvrštene su i dvije priče na temu magije. Glavni likovi priča, Aristomen, Sokrat i Telifron, koji je i podrijetlom iz Mileta, tipični su primjeri putujućih trgovaca i dokonih mladića koji su se vjerojatno često pojavljivali i u *Miletskim pričama*.¹¹ Obje priče karakterizira i neočekivani obrat na kraju nakon privida sretnog završetka.

Određeni broj priča obojen je romantičnim i tragičnim tonom. Upravo se u takvim romantičnim i tragičnim prikazima Apulej najviše služio tehnikom imitacije različitih književnih vrsta.¹²

⁸ Od Aristidove zbirke sačuvana je samo jedna riječ, a od Sizenine ukupno deset fragmenata

⁹ T. Hagg, *The Novel in Antiquity*, str. 188.

¹⁰ Dio priča pripovijeda glavni pripovjedač Lucije, a određenom broju priča pripovjedači su ostali likovi romana.

¹¹ G.B. Conte, *Latin literature*, str. 561.

¹² P.G. Walsh, *The Roman Novel*, str. 32-66.

Primjerice, početak priče o Amoru i Psihi u kojem se opisuje natprirodna ljepota djevojke podsjeća na grčki "ljubavni roman" i narodnu priču (IV,28). S druge strane, Venerin solilokvij (IV,30) podsjeća na Lukrecijevu invokaciju božice s početka *De rerum natura*, izvorom za njezin bijes prema smrtnoj djevojci smatraju se *Pribjegarke* i *Okovani Prometej*, a opisi Psihina lutanja u potrazi za Amorum vjerojatno su inspirirani opisima duše u Platonovu *Fedru*.

Prikaz Plotine u Hemovoj priči također odgovara opisima «ljubavnog romana» (VII,6,3), a kao književni model za opis Harite u priči o Trazilovoj smrti, Apuleju je vjerojatno poslužila Vergilijeva *Didona*.

Kao i Didoni, Hariti tužnu vijest donosi Fama (*Met.* VIII,6,4 *Aen.* 4.298), emocionalna stanja Harite podsjećaju na Didoninu reakciju pri Enejinom odlasku (*Met.* VIII, 6,4 *Aen.* 4.300), obje žene tuguju na svom bračnom ležaju (*Met.* VIII,9,1 *Aen.* 4.659), obje proklinju čovjeka koji im je nanio nepravdu i ubijaju se njihovim mačevima, Harita Trazilovim, a Didona Enejinim (*Met.* VIII,9,2 ; VIII,13,2 *Aen.* 4.607 ; 4.646).¹³

Didona se uz Fedru navodi i kao model zaludene pomajke iz priče o domišljatom liječniku.

Apulej ponekad postiže komični efekt i aluzijama na poznate rimske historiografe. Epizoda u razbojničkom skrovištu unutar koje doznajemo tri razbojničke priče upotpunjena je detaljnim opisom okoliša, što pripovjedač opravdava koristeći se frazeologijom kojom su se služili historiografi da bi ukazali na promjenu s jedne pripovjedne razine na drugu :

*Res ac tempus ipsum locorum speluncaequae illius quam latrones inhabitabant, descriptionem exponere flagitat (IV,6).*¹⁴

I karakteristike Trazila u priči o njegovoj smrti podsjećaju na Salustijeva Katilinu (VIII,1,5).

Raznolike komične, romantične i tragične priče, ponekad upotpunjene i magijskim elementima, svojim karakterom uvijek kontrastiraju osnovnoj radnji unutar koje su uvrštene. Tako je u prvom dijelu zabavan Lucijev dolazak u Hipatu kontrastiran Aristomenovom pričom o dramatičnoj Sokratovoj smrti, a prizor sjaja i raskoši u Bireninu domu, Telifronovom pričom.

Romantična priča o Amoru i Psihi u suprotnosti je s Lucijevim iskustvom s okrutnim razbojnicima, dok epizoda o Haritinoj smrti prethodi komičnim Lucijevim avanturama s lažnim svećenicima. Šaljive priče o preljubima kontrastiraju njegovim nevoljama pod različitim vlasnicima, a u desetoj su knjizi

¹³ P.G. Walsh, *The Roman Novel*, str. 54.

¹⁴ *Salust. Cat.* (5.9), *Iugurth.* (17.1), *Tac. Hist.* (4.5.1), itd.

komični detalji iz njegova života sa slastičarom i kuharom uokvireni dvjema pričama tragične tematike; pričom o pogubnoj mačehinoj požudi i pričom o krivnji žene osuđene na javni blud s Lucijem.

Budući da uvodnom pripovjedačevom izjavom autor na neki način i čitavo svoje djelo dovodi u vezu s tradicijom *Miletskih priča*, raspravlja se o pitanju je li i u Aristidovoj kolekciji postojala veza između samih priča i pripovjedne cjeline u obliku glavnog junaka, čije bi avanture bile okvir za takve priče slično kao u *Satirikonu* i *Metamorfozama*.¹⁵ Kao mogući dokaz navodi se predgovor *Ljubavi (Erotes)*, koje se također, najvjerojatnije pogrešno, pripisuju Lukijanu, a u kojem je Aristid prikazan kao slušatelj serije razvratnih priča.

Kako takav dokaz nije dovoljno pouzdan pokazatelj da je Aristid u prvom licu pripovijedao o zgodama koje je čuo od drugih, teorija da je u Aristidovoj kolekciji postojao takav pripovjedni okvir nije prihvaćena.¹⁶

3. PRIPOVJEDNI PRISTUP

Apulejeve *Metamorfoze* u velikoj se mjeri podudaraju s grčkom pričom o Lukiju ili magarcu i svojim pripovjednim konceptom. Pripovjedač Lucije fikcionalni je lik koji kao navodni svjedok događaja pripovijeda o vlastitom iskustvu. Tokom pripovijedanja on se bez odstupanja drži kronološkog reda nekadašnjih zbivanja, dok svoju publiku često drži u potpunoj neizvjesnosti prenoseći joj uglavnom samo one podatke koji su u određenom trenutku iskustva koje prikazuje i njemu bili dostupni, odnosno, pripovijedajući iz perspektive takozvanog doživljajnog ja. No, za razliku od pripovjedača grčkog teksta, koji izvještavajući o svojim doživljajima takvu perspektivu dosljedno poštuje, na pojedinim mjestima u *Metamorfozama* perspektiva doživljajnog ja narušena je istupima takozvanog pripovjednog ja.¹⁷ Takvi istupi očituju se prilikom Lucijeva upuštanja u komentiranje samog čina pripovijedanja (VIII,21 ; IX,13 ; IX,32), čime, koristeći se naknadnim uvidom u situaciju, izlazi izvan okvira svoga nekadašnjeg perceptivnog domašaja. Nastupajući kao autor on ponekad izravno oslovljava čitalačku publiku (I,1 ; IV,6 ; VIII, 24 ; IX,4 ; X,2 ; X,18 itd.), dok prilikom izvještaja o zbivanjima u kojima nije sudjelovao, iz želje da poštuje vizuru doživljajnog ja, navodi izvore svojih informacija.

Osim komentarom pripovijedenja, koji se ne bavi prikazanim svijetom već problemom njegova prikazivanja, Lucijev izvještaj upotpunjen je i njegovim čestim osvrtima na opisane događaje ili situacije (VII,2 ; VII,4 ; X,2 ; X,33

¹⁵ P.G. Walsh, *The Roman Novel*, str. 15.

¹⁶ P.G. Walsh, *The Roman Novel*, str. 15.

¹⁷ Prema D. Novaković, *Lukije ili magarac i antička pripovjedna tradicija*, str. 33.

i sl.), kao i njegovim brojnim interpretacijama i prosudbama vezanima uz opisane postupke likova, u kojima očituje svoje moralne stavove, a isto tako i smisao za ironiju.

Zbog takvih se njegovih komentara, po kojima se također razlikuje od pripovjedača Lukija koji je često nepristran ili, pak, samo otvoreno ironičan, kao osobitost Apulejeva pripovjedača navodi sklonost prema moraliziranju, sentimentalnost, psihološki interes, osjećaj za tragičnost, smisao za komičnost, strahopoštovanje pred magijom i nadnaravnim pojavama te religijski i kulturni interes.¹⁸ Osim toga, suprotno očekivanom parafraziranju, Lucije pouzdano citira sve razgovore koji su se u određenom trenutku vodili i stvara prizore kako bi ostao dosljedan svojoj ulozi pripovjedača, koji svoju publiku poput promatrača vodi kroz svoje iskustvo.

Takav u ono vrijeme relativno nov pripovjedni pristup, čiji je razvoj najvjerojatnije bio pod utjecajem tada popularne epistolografije kao i prakse tzv. declamationes, retoričkih vježbi koje su bile sastavni dio tada prestižnog i za pripadnike viših krugova obvezatnog retoričkog obrazovanja, mogao je gotovo tri stoljeća kasnije, zbog nastojanja da se pripovjedač prikaže kao sam autor djela, čak i visoko obrazovanog čitatelja poput sv. Augustina (354.-430. g.n.e.) navesti na pomisao da se radi o autentičnoj autobiografiji.¹⁹

Iako bi se zbog pripovjedačevih izravnih obraćanja publici moglo učiniti kako između Lucija i autora nema razlike, oni ipak ne smiju biti izjedanačeni. U samom uvodu *Metamorfoza* pripovjedač, doduše, poziva čitatelje na pažnju, no unatoč tome što nastupa kao autor koji pripovijeda o vlastitim doživljajima, pripovjedač Lucije samo je tvorevina književnog djela i kao takav označava perspektivu iz koje se pripovijeda.

4. LUCIJEV KOMENTAR UMETNUTIH PRIČA

4.1. PRIČE OSTALIH PRIPOVJEDAČA I LUCIJEV KOMENTAR

4.1.1. Aristomenova i Telifronova priča

Aristomenova i Telifronova priča, kojima autor proširuje Lucijev dolazak i boravak u Hipati prije njegove preobrazbe u magarca, predstavljene su kao svjedočanstva likova o vlastitom iskustvu s magijom i nadnaravnim pojavama.

¹⁸ D. Novaković, *Lukije ili magarac i antička pripovjedna tradicija*, prema H. van Thiel, str. 2.

¹⁹ Opširnije D. Novaković, *Lukije ili magarac i antička pripovjedna tradicija*, str. 35-37.

Aristomen govori o susretu sa starim prijateljem Sokratom u Hipati, koji je spletom okolnosti pao u nemilost lokalne vještice Meroje. Pri pokušaju da ga spasi Aristomen odvodi Sokrata sa sobom, no usred noći pojavi se Meroja sa svojom pomoćnicom te on svjedoči njezinim čarobnjačkim umijećima od čijih posljedica Sokrat umire sljedećeg jutra.

Prenoseći priču unutar prizora svoga razgovora sa dvojicom putnika na koje nailazi, Lucije kao protagonist prizora u potpunosti napušta svoju ulogu pripovjedača, preuzimajući ju jedino pri označavanju govornika koji govori, *at ille* (I,5), te na kraju priče jednostavno konstatirajući *Haec Aristomenes* (I,20). Sve ostale informacije vezane uz čudnovati događaj čitatelj dobiva od drugog protagonista prizora, Aristomena, svjedoka navodnog događaja.

Iako napušta ulogu pripovjedača, Lucije čitateljima razotkriva svoje mišljenje o priči komentirajući je sa skeptičnim Aristomenovim prijateljem:

Ego vero nihil impossibile arbitror, sed utcumque fata decreverint, ita cuncta mortalibus provenire. Nam et mihi et tibi et cunctis hominibus multa usu venire mira et paene infecta, quae tamen ignaro relata fidem perdant. Sed ego huic et credo et gratas gratias memini, quod lepidae fabulae festivitate nos avocavit, asperam denique ac prolixam viam sine labore ac taedio evasi (I,20).

Reagirajući na nevjericu suputnika on iskazuje svoje uvjerenje u istinitost priče. Takav svoj stav brani napadom na skepticizam i predrasude te od svog sugovornika zahtijeva otvorenost prema novim saznanjima. Osim što priči vjeruje, Lucije je njome i oduševljen. Svojim određenjem priče kao *lepida fabula* on se udaljuje od analize vjerodostojnosti i u prvom planu ističe njezin zabavan karakter.

Na sličan je način i Telifronova priča umetnuta unutar prizora večere u Bireninju kući. Na poticaj Birene Telifron pripovijeda kako je, putujući po Tesaliji prema svome odredištu Olimpiji, u Larisi prihvatio ponudu da čuva mrtvo tijelo nekog čovjeka od napada vještica, koje su običavale skidati dijelove tijela umrlih ljudi prije njihova pogreba. Kako je tokom noći podlegao umoru i zaspao, vještice su zabunom nos i uši otkinule njemu te ih zamijenile voštanima kako bi prikrije nedjelo.

Za razliku od Aristomenove, Telifronovu priču Lucije ne komentira niti kao pripovjedač niti kao protagonist prizora. On dopušta priči da govori sama za sebe, a njegov pripovjedački osvrt odnosi se jedino na Telifronovu pozu, koju slikovito opisuje prije negoli navodi njegove riječi (II,21) te na, po njegovoj prosudbi, pijanu reakciju ostalih uzvanika večere uzrokovanu neočekivanim raspletom ispričovijedanog događaja;

Cum primum Telyphron hanc fabulam posuit, comptores vino madidi rursus caccinnum integrant (II,31).

Prepuštivši ulogu pripovjedača svjedocima zanimljivih događaja o kojima nas želi izvijestiti i pružajući nam redom uvid u ono što je u određenom trenutku bilo dostupno i njegovoj percepciji, Lucije dosljedno poštuje perspektivu doživljajnog ja i uživljava nas u svoja prva iskustva i saznanja o Tesaliji kao zemlji čarobnjaka i vještica.

4.1.2. Tri razbojničke priče

Nakon što preobražen u magarca pada u ruke razbojnicima koji ga odvođe u svoje skrovište, Lucije doznaje za raznorazne dogodovštine svojih novih gospodara. U želji da o njima što vjerodostojnije izvijesti svoju publiku, on stvara prizor razgovora koji se vodio između dvije skupine razbojnika nakon njihova povratka s pljačkaških pohoda.

Tri priče razvijene unutar tog prizora pripovijeda jedan od razbojnika neuspješne skupine kako bi, potaknut osudom razbojnika druge, uspješne skupine, opravdao gubitke u ljudstvu.

U prvoj priči pripovjedač govori o napadu na kuću bogataša Hrizera u kojem je život izgubio slavni razbojnički vođa Lamah. Pokušavajući provaliti vrata kuće, Lamah postaje žrtvom neočekivano budna Hrizera, koji čavlom pribija njegovu ruku za vrata. Kako bi ga spasili, ostali razbojnici odluču prerezati njegovu ruku, no on se sam ubija mačem iz želje za dostojanstvenom smrću.

Druga priča opisuje još sramotniju smrt Alkima koji je poginuo u pljački nemoćne starice. Tokom pljačke starica je Alkima uspjela uvjeriti da opljačkane stvari, koje je dobacivao svojim prijateljima, padaju u dvorište bogatog susjeda te ga je, dok se on naginjao kako bi se uvjerio u njezine riječi, gurnula kroz prozor.

Treća priča govori o Trazileonovoj smrti u medvjedoju koži. Trazileon je dobrovoljno odjenuo medvjedu kožu kako bi neopaženo ušao u kuću organizatora gladijatorskih igara Demohara i opljačkao je sa svojim prijateljima. Budući da je većina njegovih životinja određenih za predstavu pougibala od neke nenadane bolesti, Demohar prihvaća poklon razbojnika; Trazileona predjervenog u medvjeda. Usred noći Trazileon izlazi iz kaveza kako bi otvorio vrata kuće razbojnicima, ali mimo očekivanja posluga se budi i napada ga kopljima i nahuškanim psima te on podliježe zadobivenim ranama.

Citirane riječi razbojnika koji prepričava dogodovštine vezane uz neuspjele pothvate uokvirene su određenjem novog pripovjedača u skladu s ograničenom percepcijom Lucija pretvorena u magarca: *Suscipit unus ex illo posteriore numero* (IV, 9), te prikazom odavanja priznanja poginulim razbojnicima (IV, 22). I u ovom slučaju Lucije dopušta da priče govore same za sebe. On ne komentira ispričovijedane događaje već citirajući riječi razbojnika svojoj publici pruža uvid u djelovanje i karakter svojih novih vlasnika.

4.1.3. Amor i Psiha

Priča o Amoru i Psihi još je jedna u nizu priča kojima se proširuju opisi Lucijeve dogodovština u razbojničkom skrovištu. Ona je najduža umetnuta priča *Metamorfoza*, a smještena je unutar prizora razgovora između otete djevojke i stare sluškinje razbojnika nakon njihova odlaska u nove pljačkaške pohode. Uz glavnu radnju vezana je svojom svrhom. Po nalogu razbojnika sluškinja je dužna umiriti uznemirenu djevojku, koju su oni, nadajući se velikoj otkupnini, na sam dan svadbe oteli od zaručnika i obitelji.

Prijelaz na drugu pripovjednu razinu naznačen je od starice kojoj Lucije prepušta ulogu pripovjedača: *Sed ego te narrationibus lepidis anilibusque fabulis protinus avocabo* (IV,27).

Priča započinje opisom nadljudske ljepote djevojke Psihe, kćeri kraljevskog para neke neodređene države, koja je, zbog štovanja iskazanog joj od mnogih građana, na sebe navukla zavist i mržnju božice Venere. Izvršenje kazne namijenjene Psihi Venera prepušta sinu Amoru, no on se neočekivano i sam zaljubi u lijepu djevojku i uzme je za ženu pošto ona, po nalogu Apolonova proročišta, bude izložena na visokoj litici. Psihin život s Amorom u njegovoj božanskoj palači moguć je samo pod jednim uvjetom; ona ne smije saznati tko je on niti vidjeti njegov lik. Nakon nekog vremena, uplašena i nagovorena od svojih zavidnih sestara, a uz to još i znatiželjna Psiha, unatoč Amorovu upozorenju, tokom noći pali svjetiljku kako bi vidjela svoga usnula muža. Dok zaneseno promatra njegovu ljepotu, kap vrućeg ulja iz svjetiljke probudi Amora te on bijesan odlijeće i ostavlja, sad već trudnu, Psihu.

Psiha tugujući luta po cijelom svijetu u potrazi za Amorom, no u nemogućnosti da ga pronađe obraća se samoj Veneri i moli od nje pomoć. Ljubomorna Venera nalaže joj četiri teška zadatka. Nakon što uspješno obavi većinu zadataka, Psiha ne može odoljeti iskušenju četvrtoga; poslana od božice u Had po malo Prozerpinine ljepote, na povratku otvara danu joj kutiju, nakon čega ju obuzima vječni san. Na kraju ipak spašena od Amora i po Jupiterovu odobrenju primljena među bogove, postaje Amorovom zakonitom ženom i rada mu kćer nazvanu Voluptas.

Da bi umetnuo priču o Amoru i Psihi Apulej mijenja fabulu grčkog teksta. Dok u *Lukiju ili magarcu* Lukije s razbojnicima odlazi na nove zadatke, u *Metamorfozama* on zajedno s Haritom i sluškinjom ostaje u špilji, što mu pruža mogućnost da dozna i svojoj publici prenese priču koju je čuo. No, iako priču prenosi pouzdano citirajući staričine riječi, svojim komentarom upućenim publici, a u kojem daje objašnjenje o svome saznanju napominjući svoje prisustvo u trenutku staričina izlaganja, on izražava žaljenje što tu lijepu priču, kako ju sam naziva, nije mogao zabilježiti zbog nedostatka pisaćeg pribora:

Sed astans ego non procul dolebam mehercules quod pugillares et stilum non habebam qui tam bellam fabellam praenotarem (VI,25).

Upućujući svoje riječi publici Lucije se u isto vrijeme ne odriče svoje uloge pripovjedača koji naknadno čitateljima pripovijeda o onome čemu je svjedočio u prošlosti, dok u isto vrijeme napominje da nismo slušali njegov izvještaj, već da smo bili slušatelji zajedno s njime. Na taj način rješava se problem ograničenja Lucijeve sposobnosti pamćenja i mogućnosti tako detaljnog, naknadnog prenošenja priče staričinim riječima. Kako je u potpunosti jasno da nas je o priči mogao izvijestiti upravo glavni pripovjedač, ovakav Lucijeve komentar izaziva iznenađenje čitatelja i pojačava komični efekt epizode. On svoju publiku isto tako zabavlja time što jednu od najkompleksnijih priča *Metamorfoza*, koju mnogi zbog motiva Psihine znatiželje, njezina lutanja, patnje i spasa u sjedinjenju s božanskim tumače kao mitološku projekciju priče o Luciju,²⁰ jednostavno naziva *bella fabella*, ne uviđajući sličnost između Psihine i svoje nesreće. Iako bi upravo za njega mogla biti poučna, Luciju ova priča ne predstavlja mnogo više od zabave koja mu je prikratila vrijeme provedeno u razbojničkom skrovištu.

4.1.4. Hemova priča o Plotini

Izvještaj novopridošlog razbojnika Hema o njegovim prijašnjim razbojničkim pothvatima i slavi, što bi mu trebalo poslužiti kao pokriće za priključenje družini, neočekivano se pretvara u romantičnu priču o Plotini. *Plotina rarae fidei atque singularis pudicitiae femina* iz ljubavi prema mužu sve je podredila obiteljskoj sreći. Odrekla se vlastitih užitaka i raskošnog života u gradu i sa svojim se mužem uputila u progonstvo. Nakon što ih je Hemova družina opljačkala kod Akcija, ta *sanctissima et unicae fidei femina* uspjela je od rimske vlasti isposlovati hvatanje razbojnika i uništenje Hemove družine. Od svih članova bande jedino je Hem uspio pobjeći.

Čini mi se da je Lucijeve komentar ove priče hotimice izostavljen. Naime ovako romantičan prikaz ženskih vrlina u potpunoj je suprotnosti s predstavljanjem pripovjedača kao opasnog tračkog razbojnika, osobito ako se uzme u obzir činjenica da je ta ista žena, koju s toliko nježnosti opisuje, bila razlogom propasti njegove slavne družine. Unatoč tome što bi priča mogla biti jasan pokazatelj da pripovjedač nije onaj za koga se predstavlja, Lucije to ne uviđa, čime odražava svoju magareću glupost i potiče smijeh kod publike.

4.1.5. Priča o Trazilovoj smrti

Na početku VIII knjige *Metamorfoza* Apulej se još jednom udaljava od fabule grčkog teksta, pri čemu izvještaj o Haritinoj smrti utapanjem oblikuje u

²⁰ T. Hagg, *The Novel in Antiquity*, str. 183

tragičnu priču s romantičnim prikazom ženine odanosti i požrtvornosti za muža.

Mladić plemenita porijekla, imenom Trazil, zbog svoje izopačene naravi biva odbijen kao jedan od prosaca Harite. Nakon njezine udaje za Tlepolema on planira Tlepolemovo ubojstvo kako bi mu preoteo ženu. Sprijateljivši se s mladim bračnim parom, Trazil odlazi s Tlepolemom u lov tijekom kojeg ga ubija kopljem, pazeći da rane nalikuju ugrzu vepra. Nakon Tlepolemove smrti poput prijatelja tješi Haritu, koja bez hrane i pića tuguje pokraj muževljeva groba. Budući da ne može obuzdati svoju strast, otvara srce Hariti i nudi joj brak. Šokirana Harita počinje sumnjati u Trazila, a njezinu sumnju potvrđuje Tlepolem koji joj se javlja u snu i otkriva joj istinu o svojoj smrti. Harita smišlja plan osвете, poziva Trazila na tajni sastanak, opija ga, proklinje i na kraju osljepljuje ukosnicama. Nakon toga okupljenim ljudima otkriva istinu te se ubija mačem pred Tlepolemovom grobnicom.

Prije nego li upozna je čitatelje s tragičnim događajem, Lucije privlači pažnju publike na promjenu pripovjedača i novu razinu pripovijedanja:

Noctis gallicinio venit quidam iuvenis proxima civitate, ut quidem mihi videbatur, unus ex famulis Charites, puellae illius quae mecum apud latrones pares aerumnas exanclaverat. Is de eius exitio et domus totius infortunio mira ac nefanda, ignem propter assidens inter conservorum frequentiam, sic annuntiabat (VIII,1).

Iako pri predavljanju novog pripovjedača kao Haritina slugu poštuje okvire svoje nekadašnje percepcije i ukazujući na ograničenost svoga znanja naglašava da se radi samo o njegovoj procjeni identiteta izvjestitelja, dok nas uvodi u njegove riječi on izlazi izvan takvih okvira i koristeći se naknadnim uvidom unaprijed nam pruža neke informacije o događaju čije detalje ćemo doznati tek nešto kasnije. Napustivši tako na trenutak prikaz iz perspektive doživljajnog ja, on priprema čitatelje na ono što slijedi, a izborom riječi mira ac nefanda usmjerava njihovu pažnju ne na samu činjenicu da je Harita umrla, već na okolnosti koje su dovele do njezine smrti. Čini mi se da u Lucijevim riječima nema suosjećanja niti tuge zbog nesretnog događaja te da ne pokušava kod publike probuditi iste. I sam iznenađen pričom koju je čuo, on potiče znatiželju čitatelja upućujući ih u zanimljiv karakter izvještaja koji slijedi.

4.2 PRIČE PRIPOVJEDAČA LUCIJA I NJEGOV KOMENTAR

1.1.1. Priča o pogibiji nevjernog roba, njegove ljubomorne žene i nedužnog djeteta

Pričom o nesretnoj pogibiji troje ljudi upotpunjene su proširene epizode o nevoljama na koje na svome putu prema trgovištu nailaze Lucije i posluga preminule Harite.

Lucije u uvodu komentira svoj čin pripovijedanja:

...pagum quendam accedimus ibique totam perquiescimus noctem. Inibi coeptum facinus oppido memorabile narrare cupio (VIII,22).

Osim što svojim komentarom ukazuje na promjenu razine pripovijedanja, on ističe znamenitost događaja o kojem će pripovijedati te upozorava na tragičnu tematiku priče. Na taj način unaprijed interpretira sami sadržaj i očituje svoj stav prema onome što će opisati.

Priča govori o robu koji je varao svoju ženu s nekom slobodnjakinjom s obližnjeg imanja. Kako bi kaznila svoga muža za nevjernu, žena uništava sve njegove izvještaje i račune, pali gospodarevo spremište hrane za koje je bio zadužen te na kraju ubija sebe i njihovo zajedničko dijete skočivši s njime u bunar. Gospodar imanja kažnjava roba mučnom i polaganom smrću zbog nesreće izazvane njegovom nevjernom. Premazana medom veže ga za stablo i ostavlja na nemilost mravima.

Uz ovaj opis događaja nema Lucijevih informacija o izvoru priče, a iz uvoda se ne može jasno razabrati želi li on priču predstaviti kao događaj kojemu je i sam bio svjedokom ili publici prenosi podatke koje je negdje od nekoga čuo. Unatoč tome, čitatelju je, nakon što pročita priču, jasno da Lucije nije mogao svjedočiti onome što opisuje. Naime, za odigravanje opisanih događaja potrebno je mnogo više vremena od jedne noći koliko je, prema svom iskazu u uvodu, Lucije proveo na mjestu zbivanja, a osobito za polaganu smrt uzrokovanu ugrizima mrava i očitu posljedicu:

ut ossa tantum viduata pulpis nitore nimio candentia funestae cohaerent arbori (VIII,22,7).

Lucijev komentar unutar pripovijedanja priče može se primijetiti u njegovim interpretacijama postupaka likova o kojima nas izvještava. Umjesto da nas samo informira o načinu na koji se žena osvetila svome mužu, Lucije traži razloge za takvu osvetu i tumači njezina psihička stanja uživljavajući se u osjećaje prevarene žene i pretpostavljajući njezine misli:

Quo dolore paelicatus uxor eius instricta.....nec tali damno tori sui contumeliam vindicasse contenta (VIII,22,3).

Na sličan način interpretira i gospodarevu odluku o kažnjavanju roba:

Quam mortem dominus eorum aegerrime sustinens arreptum servulum qui causam tanti sceleris luxurie sua praestiteret...alligavit arbori (VIII,22, 5).

Osim što prema težini kazne pretpostavlja o gospodarevim osjećajima, on komentira i ponašanje roba, ukazujući na njegovu egocentričnost koja je uzrokovala nesreću.

Nakon završetka priče Lucije ne ostaje ravnodušan prema onome o čemu je govorio, već se u svom povratku na pripovijedanje o daljnjem toku zbivanja osvrće na mjesto gdje su se zbili nesretni događaji:

Haec quoque detestabili deserta mansione...civitatem quendam pervenimus (VIII,-23).

Iz takvog označenja mjesta kao prokletog izbija njegovo gnušanje prema opisanim događajima, a samom pričom dočarava atmosferu i ukazuje na jezivo okruženje unutar kojeg smješta svoje dogodovštine.

4.2.2. Preljubnik u bačvi

Ova šaljiva priča o prevarenom mužu i preljubniku u bačvi smještena je unutar opisa posljednjega Lucijeva putovanja s lažnim svećenicima .

Pri neočekivanom povratku s posla, muž nailazi na zaključana vrata svoje kuće. Ne misleći da je žena zaključala vrata kako bi nesmetano mogla uživati sa svojim ljubavnikom, hvali njezinu vjernost. Čuvši muža kako dolazi ona sakriva ljubavnika u bačvu, otvara vrata i napada muža zbog besposličarenja, ističući ujedno svoju marljivost u usporedbi s neradom susjede koja čitave dane provodi s ljubavnicima. Kako bi umirio i oraspoložio ženu on joj odgovara da je pronašao kupca za onu bačvu u kojoj se nalazio ljubavnik. Snalažljiva žena, *callida et ad huius modi flagitia praestutula*, odmah izmišlja da je ljubavnik u bačvi također kupac koji je za nju ponudio još više novaca. Preljubnik prihvaća igru i od muža traži svjetiljku da pregleda unutrašnjost bačve. Uslužan muž ništa ne sumnjajući inzistira da on sam pregleda i očisti bačvu, a dok to čini razvratnici koriste priliku i obavljaju posao gotovo pred njegovim nosom. Da bi ironija bila veća, muž mora bačvu i odnijeti u kuću kupca.

Lucije i u ovom slučaju u uvodu iskazuje svoju želju da čitateljima prenese priču koju je, kako navodi, i sam čuo u krčmi u kojoj je odsjeo sa svećenicima:

(IX,4) ...et hospitio proximi stabuli recepti, cognoscimus lepidam de adulterio cuiusdam pauperis fabulam, quam vos etiam cognoscatis volo.

Uz ne baš detaljno objašnjenje o izvoru priče kojim izlazi izvan okvira perspektive svoga nekadašnjeg doživljajnog ja, pripovjedač nas, ističući da će priča govoriti o preljubu, uvodi i u njenu tematiku.

Temu o bračnoj nevjeri Lucije smatra zabavnom, a takvo svoje mišljenje izražava karakterizirajući priču kao *lepada fabula*. Osim toga, tokom pripovijedanja ne očituje potrebu za moraliziranjem. Opisani postupci nevjerne žene nisu upotpunjeni njegovom moralnom procjenom, već samo ponekad interpretacijom njezinog ponašanja u svrhu uživanja čitatelja u komičan prizor:

At illa capite in dolium damisso maritum suum astu meretricio tractabat ludicre (IX,7,6).

Ni položaj naivnog muža nije upotpunjen komentarom koji bi odražavao Lucijevo suosjećanje ili želju da muža prikaže u sjajnom svjetlu. On ga doduše na početku priče opisuje kao poštenog i marljivog;

Is gracili pauperie laborans fabriles operas praebendo parvis illis mercedibus vitam tenebat (IX,5),

no ironičnim osvrtima na njegovu naivnost ismijava njegovu pamet i lakovjernost;

Nec quicquam moratus ac suspicatus acer et egregius ille maritus accensa lucerna inquit (IX,7,3).

Takvim ironičnim i ciničnim komentarima Lucije se ismijava ljudskim manama, a svojoj publici na komičan način predstavlja temu iz svakodnevnog života u nadi da će izazvati smijeh i zabavu.

4.2.3. Priča o prevarenom pekaru i još dvije priče o nevjernim ženama

Nakon hvatanja i zatvaranja svećenika prevaranata Lucije dobiva novog vlasnika pekara i odlazi u njegov mlin na nove zadatke. Kratka epizoda iz grčkog teksta o Lukijevim nevoljama u mlinu, u Metamorfozama je proširena pričom o prevarenom pekaru, ispričavanom na tri razine. Naime, unutar priče o nevjernoj pekarevoj ženi umetnute su još dvije paralelne priče na temu o nevjernim ženama.

Prijelaz na priču upotpunjen je Lucijevim osvrtom na vlastitu sudbinu (IX,13,3). Užasnut prizorom iscrpljenih životinja on izražava tugu zbog svog mučnog položaja, no istovremeno, govoreći o svojoj znatiželji kao jedinom izvoru razonode, na domišljat i duhovit način publiku izvještava o načinu na koji je stjecao uvid u događaje. On uvjerava u istinitost svojih tvrdnji ističući svoju mogućnost neometanog i neprimjetnog promatranja:

Nec ullum uspiam cruciabilis vitae solacium aderat, nisi quod ingenita mihi curiositate recreabar, dum praesentiam meam parvi facientes libere quae volunt omnes et agunt et loquuntur (IX,13).

Početak priče naznačen je Lucijevom najavom upućenom publici:

Fabulam denique bonam prae ceteris, suave comptam ad aures vestras afferre decrevi. Et en occipio: (IX,14).

Lucije započinje priču opisom osobina pekareve žene koje kontrastira muževljevim;

Pistor ille qui me pretio suum fecerat, bonus alioquin vir et apprime modestus, pes-

simam et ante cunctas mulieres longe deterrimam sortitus coniungam...Nec enim vel unum vitium nequissimae illae feminae deerat (IX,14, 2), te opisom njezina ophođenja i mržnje prema Luciju; Talis illa mulier miro me persequabatur odio (IX,15).

Jasno je da je Lucijeva procjena likova pod utjecajem njegova subjektivnog bijesa. Prije nego li prepričava same događaje on želi u nama probuditi suosjećanje i blagonaklonost prema pekaru te odbojnost prema njegovoj ženi, čija ga je okrutnost i potakla da otkrije njezinu nevjeru;

Quae saevitia multo mihi magis genuinam curiositatem in suos mores ampliaverat (IX,15,3).

Nakon što nas informira o sastancima nekog ljubavnika s pekarevom ženom, Lucije nas upozna s pričom o preljubniku Fileziteru. Budući da je priča ispriopovijedana uz široko poznavanje osoba i događaja te česte uvide u misli i osjećaje likova ²¹ (IX,18, 2 ; IX,19, i sl.), kako bi ostao dosljedan prikazivanju samo onoga što je bilo dostupno njegovoj percepciji on stvara prizor razgovora između pekareve žene i neke starice, prenoseći nam priču staričnim riječima. S obzirom da bi se zbog opisa Lucijeva položaja u mlinu i zbog njegova magarećeg lika čitateljima moglo učiniti nemogućim njegovo prisustvo razgovoru između dvije žene, kao i poznavanje svih detalja koje iznosi, on svoja saznanja opravdava te kao izvor informacija navodi svoje duge uši kojima može čuti i najudaljenije glasove:

At ego quamquam graviter suscensens errori Photidis, quae me dum avem fabricat perfect asinum, isto tamen vel unico solacio aerumnabilis deformitatis meae recreabar, quod auribus grandissimis praeditus cuncta longule etiam dissita facillime sentiebam.

Denique die quadam timidae illius aniculae sermo talis meas affertur aures (IX,15,6 ; IX,16).

Nezadovoljna izborom ljubavnika pekareve žene, starica joj preporučuje samouvjerenog Filezitera, pripovijedajući o njegovu neustrašivu ljubavnom pothvatu. Neki dekurion Barbar, odlazeći na poslovan put, zadužio je, po cijenu života, svog roba Mirmeksa da pazi na vjernost njegove žene Arete. Areta, poznata po svojoj ljepoti i čednosti, probudi Fileziterove strasti te on Mirmeksu ponudi novac za sastanak s njome. Mirmeks, *fidelitate praecipua co-*

²¹ IX, 18,2 ...certusque fragilitatis humanae fidei et quod pecuniae cunctae sint difficultates perviae avroque soleant adamantinae etiam perfringi fores uz Fileziterovu odluku da novcima potkupi Mirmeksa;

IX,19, 1-4 ... nec auri tamen splendor flammeus oculos ipsius exire potuit... et opulentam praedam iam tenebat animo miroque mentis salo et cogitationum dissensione misellus in diversas sententias carpebatur ac distrahebatur... i dalje, uz objašnjenje Mirmeksove odluke da prihvati novac.

gnitus, rastrgan je između straha od smrti i želje za bogatstvom. Na kraju ipak popušta pred ponuđenim novcima, kao i Areta, te oni ugovaraju sastanak s Fileziterom. Tokom Aretina i Fileziterova ljubavnog čina neočekivano se vraća Barbar. Fileziter je prisiljen pobjeći no u žurbi zaboravlja svoje sandale pod krevetom. Nakon što pronalazi muške sandale Barbar pretpostavlja što se dogodilo i odvodi Mirmeksa u lancima na trg. U tom trenutku nailazi Fileziter i spašava situaciju optužujući Mirmeksa za navodnu krađu u kupelji. Prevareni Barbar povjeruje Fileziteru i vrati mu sandale, a Mirmeksa oslobodi lanaca i naloži mu da se ispriča za krađu.

Pekareva žena, očarana Fileziterovom smionošću, iste večeri priprema gozbu za novog ljubavnika, dok njezin muž objeduje kod prijatelja valjara. No tek što sjedaju za stol pekar se nenadano vraća kući, a ona sakriva Filezitera ispod drvenoga korita. Raspitujući se o njegovu preuranjenome povratku doznaje priču o nevjernoj valjarevoj ženi, koja na neki način ilustrira situaciju u kojoj se nalazi i Lucijev gospodar. Na to nas i Lucije unaprijed upozorava

...et sic, ignarus suorum, domus alienae percenset infortunium (IX,23).

Pekar pripovijeda o tome kako je žena njegova prijatelja, koja je do tada bila na glasu po čestitosti, tokom njihove večere sakrila svoga ljubavnika ispod košare na kojoj su se u sumporovu dimu izbjeleživale raznorazne krpe. Mladić nadražen sumporovim dimom počne kihati i ženina nevjera biva otkrivena. Zbog neugodna razvoja događaja objed se prekida, pekar napušta kuću prijatelja i u svom domu uživa u večeri pripremljenoj za drugoga.

Lucije više ne može suzdržati svoj gnjev. Za njega je pekareva žena deterrima femina, a njezino ponašanje je *facinus* (IX,26,4). On duboko suosjeća sa svojim gospodarom;

Sed mihi penita carpebantur praecordia (IX,26,4),

i nakon što ga s ostalom stokom odvede napojiti na obližnje jezero, koristi priliku za željenu osvetu;

Quae res optatissimam mihi vindictae sumministravit occasionem (IX,27).

Primijetivši kako Fileziterovi prsti vire ispod korita svom snagom ih gazi i ljubavnik se natjeran boli razotkriva. Lucije komentira povoljan trenutak pripisujući spas božanskoj providnosti:

Sic erili contumelia me cruciatum tandem caelestis respexit Providentia (IX,27).

Nakon otkrića ljubavnika prevareni pekar ga kažnjava, a svoju ženu tjera od kuće. Bijesna žena odlazi vještici u želji da upropasti muža uz pomoć magije. Takvu odluku Lucije osuđuje pripisujući ju njezinoj zlobi, tumači njena emotivna stanja i afektivnu reakciju te izražava svoje mišljenje o opravdanosti pekareva kažnjavanja žene protjerivanjem.

At illa praeter genuinam nequitiam contumelia etiam, quamvis iusta, tamen altius commota et exasperata ad armillum revertit, et ad familiares feminarum artes accenditur (IX,29).

Pripovijedajući o osveti pekareve žene Lucije nas propušta informirati o načinu na koji je stekao uvid u njezina spletkarenja. U tu svrhu on zaustavlja radnju i odgovara na pretpostavljeno pitanje čitatelja vezano uz problem njegovih spoznajnih limita, čime odražava težnju da poštuje perspektivu doživljajnog ja:

Sed forsitan lector scrupulosus reprehendens narratum meum sic argumentaberis:

Unde autem tu, astutule asine, intra terminos pistrini contentus, quid secreto, ut affirmas, mulieres gesserint scire potuisti?

Accipe igitur quem ad modum homo curiosus iumentu faciem sustinens cuncta quae in perniciem pistoris mei gesta sunt cognovi (IX,30).

Čini se da je uvodna informacija o izvoru namjerno izostavljena kako bi se ovakvim Lucijevim ironičnim, pa čak i autoironičnim osvrtom postigao komični efekt. Lucije se unaprijed brani od pomišljenog napada čitatelja, no upravo je on taj koji napada pretjeranu pažljivost i preuranjene zaključke publike, ironično nazivajući čitatelja scrupulosus.

Umjesto da odmah pruži očekivano objašnjenje, Lucije čitatelje još neko vrijeme drži u neizvjesnosti i stvara mističnu atmosferu opisom tajanstvene pekareve smrti. Svoja ranija saznanja opravdava tek nešto kasnije, spominjući dolazak pekareve kćeri iz susjednoga grada, kojoj se u snu javio otac i ispričovijedio sve o spletkama njene maćeha (IX,31).

4.2.4. Priča o domišljatom liječniku

Priča o liječniku Lucijevo je svjedočanstvo o zbivanjima u kući dekuriona u kojoj ga ostavlja njegov tadašnji vlasnik vojnik.

Žena domaćina ne može se oduprijeti zaljubljenosti u posinka te mu odlučiti otkriti tajne svoga srca nadajući se ljubavnim sastancima. Kad njena želja nije uslišena i njezinoj strasti nije udovoljeno, ona osramočena i ljutita odlučiti ubiti mladića. Uz pomoć roba nabavlja otrov, no slučajno ga ispija njezin sin. Ne tugujući zbog smrti sina i iz želje da se osveti posinku, ona ga optužuje za ubojstvo brata i napastvovanje. Nesretan otac za sina traži najtežu sudsku presudu zbog rodoskvrnuća. Nakon što mu je krivnja dokazana lažnim svjedočenjem maćehina roba, jedan od senatora, a ujedno i liječnik koji je prodao otrovni napitak, iz želje za pravdom raskrinkava prave zločince, dokazujući njihovu krivnju otiskom prstena roba na vreći zlatnika kojima je plaćen napitak. Ujedno otkriva da napitak što ga je prodao nije smrtonosan,

nakon čega mnoštvo sa suda odlazi na grob dječaka za kojega se uspostavlja da je živ. Maćehu osuđuju na progonstvo a roba razapinju na križ.

I u ovom slučaju Lucije svoju priču najavljuje izravnim oslovljavanjem publike kojoj je priča namijenjena te, koristeći se naknadnim uvidom, prosuđuje događaj o kojem nas želi izvijestiti:

Post dies plusculos ibidem dissignatum scelestum ac nefarium facinus memini, sed ut vos etiam legatis, ad librum profero (X,2).

On želi da čitatelji njegove riječi shvate ozbiljno i prihvate njegovu procjenu događaja, a takvu želju očituje u trenutku kada im se nakon uvodnog dijela po drugi put obraća i upozorava na tragičnu tematiku priče.

Iam ergo, lector optime, scito te tragoediam, non fabulam, legere et a socco ad cothurnum ascendere (X,2,4).

Tokom pripovijedanja Lucije očituje svoju potrebu za moraliziranjem. On osuđuje maćehinu pohotu i smatra ju krajnje neprimjerenom i nemoralnom, ne nalazeći opravdanja za takvo ponašanje čak niti pod pretpostavkom da ono nije odraz ženina karaktera o kojemu je njegovo znanje ograničeno;

Sed noverca forma magis quam moribus in domo mariti praepolens, seu naturaliter impudica seu fato ad extremum impulsa flagitium, oculos ad privignum adiecit (X,2,3).

Na sličan način komentira njezinu odluku da optuži posinka za ubojstvo brata, pokušavajući objasniti stanja njezina uma:

Sed dira illa femina et malitiae novercalis exemplum unicum, non acerba filii morte, non parricidii conscientia, non infortunio domus, non luctu mariti vel aerumna funeris commota, cladem familiae in vindictae compendium traxit (X,5).

Lucije svojim riječima ukazuje na egocentričnost i bezosjećajnost okrutne žene, dok poput sveznajućeg pripovjedača, koji ima uvid u misli i osjećaje likova, svoju interpretaciju čitateljima predstavlja kao nepobitnu istinu. Takva su Lucijeva tumačenja dosta česta, a navest ću samo neka od njih:

Pretpostavke o mislima mladića nakon maćehine nemoralne ponude:

..Quamquam tale facinus protinus exhorruisset, non tamen negationis intempestiva severitate putavit exasperandum, sed cautae promissionis dilatione leniendum..i dalje (X,4).

Tumačenje misli i osjećaja oca mladića nakon maćehine lažne optužbe:

Tunc infelix duplici filiorum morte percussus magnis aerumnarum procellis aestuat. nam et iuniorum incoram sui funerari videbat et alterum ob incestum parricidiumque capitis scilicet damnatum iri certo sciebat (X,5,6).

Objašnjenje lječnikove upornosti pri otkrivanju krivaca:

Qui praeter iudicii religionem cum fidem suam coram lacerari videret, multiplicato studio verberonem illum contendit redarguere (X,10), i slično.

Prilikom opisa suđenja Lucije je ipak prisiljen zaustaviti radnju da bi čitateljima dao potrebno objašnjenje o načinu na koji je stekao uvid u događaje u kojima zasigurno kao magarac nije sudjelovao:

Haec ad istum modum gesta compluribus mutuo sermocinantibus cognovi. Quibus autem verbis accusator urserit, quibus diluerit reus ac prorsus orationes altercationesque neque ipse absens apud praesepium scire neque ad vos quae ignoravi possum enuntiare, sed quae plane comperi ad istas litteras proferam (X,7).

Osim što svoje prethodno znanje dokazuje onim što je čuo i uvjerava čitatelje u provjerenu pouzdanost onoga što slijedi, Lucije se osviješteno dotiče problema ograničenosti svojih saznanja, čime opravdava nemogućnost pouzdanog prenošenja govora održanih na sudu i zamjetljivu užurbanost u pripovijedanju. Unatoč tome, iako zbog navedenog problema većinu govora predstavlja indirektno parafrazirajući njihov sadržaj, liječnikov govor čitateljima prenosi točno citirajući njegove riječi. Zbog prijašnjeg objašnjenja kako će iznositi samo one podatke za koje je pouzdano otkrio da su istiniti, Lucije ne osjeća potrebu još jednom komentirati istinitost citiranih riječi.

Unatoč Lucijeve uvodu, u kojem čitatelje priprema na tragediju, priča završava sretnim raspletom događaja i Lucijevim komentarom vezanim uz neočekivanu sreću oca.

Et illius quidem senis famosa atque fabulosa fortuna providentiae divinae condignum accepit exitum, qui momento modico, immo puncto exiguo, post orbitatis periculum adulescentium duorum pater repente factus est (X,12).

Čitava priča motivikom u prvom dijelu podsjeća na tragediju, a u drugom na komediju, a takav završetak možda je odraz Apulejeve želje da namjerno čitatelja navodi na krivi zaključak, kako bi ga na kraju mogao iznenaditi neočekivanim prevratom.²²

4.2.5. Priča o krivnji žene osuđene na javni blud s Lucijem

Saznavši za odluku gospodara Tijaza prema kojoj bi na njegovoj predstavi morao javno općiti s nekom osuđenicom, Lucije svoje čitatelje izvještava o svim zločinima koje je ta žena počinila i zbog kojih je osuđena na javni blud s njime.

²² Warren, S. Smith, jr., "The narrative voice in Apuleius' *Metamorphoses*", *Transactions and proceedings of the American Philological Association* vol. 103, 1972, str. 523.

Kako bi opravdao detaljan uvid u pozadinu i sam tijek izvršenih zločina, svoj izvještaj predstavlja u obliku uokvirene priče koju je negdje čuo:

Eius poenae talem cognoveram fabulam (X,23).

U prvom dijelu priče Lucije opisuje kako je ljubomorna žena ubila sestru svoga muža misleći da joj je suparnica. Naime, ubijena djevojka živjela je u kući svoga brata iz razloga što ju je majka po rođenju odlučila ostaviti na životu, unatoč nalogu muža da ubije dijete ako bude žensko. Budući da je tajna morala biti sačuvana, djevojčin brat tajio je istinu i od vlastite žene, koja je potaknuta ljubomorom iz neznanja okrutno ubila nesretnu djevojku.

Lucije komentira prvi zločin osuđene žene optužujući za razvoj događaja okrutnu sudbinu, nepravednu prema dobrom i velikodušnom mladiću:

Sed haec bene atque optime plenaque cum sanctimonia disposita feralem Fortunae nutum latere non potuerunt, cuius instinctu domum iuvenis protinus se direxit saeva Rivalitas (X,24).

Lucije sudbinu smatra slijepom, nepravednom i nepredvidivom silom koja sreću donosi uvijek onima koji to nisu zaslužili, a takvo je svoje mišljenje već izrazio u osvrtu na svoj mučan položaj, nakon dojave kako je za napad na Milonovu kuću optužen upravo on.²³

U drugom dijelu žena quae iam pridem nomen uxoris cum fide perdiderat ne može suspregnuti svoj bijes uvećan muževljevom tugom nakon otkrića sestrine smrti i u želji da otruje muža, odlazi liječniku *notae perfidiae*. Osim muža ona ubija i liječnika *ut simul et conscium sceleris amoliretur et quam desponderat pecuniam lucraretur*.

Iako je ispio otrov, liječnik uspijeva doći do svoje kuće i prije nego li umire otkriva zločin svojoj ženi, nalažući joj da od zločinke barem naplati obećano za otrov. No, zločinka ju uspije uvjeriti da će joj platiti obećano nakon što joj donese još malo onog istog napitka i pretvara se u masovnog ubojicu. Budući da je njena kći naslijedila ubijenog oca, ona, *certa defunctorum liberorum matres sceleratas excipere, talem parentem praebuit qualem exhibuerat uxorem*, te istim objedom ubija svoju kćer i liječnikovu ženu, koja, uvidjevši što se događa, odjuri namjesniku pokrajine, sve mu ispričavši i umre.

Tokom pripovijedanja Lucije daje svoja objašnjenja uzroka nezaustavljivog slijeda zločina. Uz navedenu sudbinu koju smatra pokretačem zbivanja, on prva dva zločina tumači kao rezultat ženske slabosti. Podložna afektu i emo-

²³ VII, 2, *Haec eo narrante ... medullitus ingemebam subibatque me non de nihilo veteris priscaeque doctrinae viros finxisse ac pronuntiasse caecam et prorsus exoculatam esse Fortunam, quae semper suas opes ad malos et indignos conferat nec unquam iudicio quemquam mortalium eligat, immo vero cum is potissimum deversetur, quos procul, si videret, fugere deberet...*

cijama žena je spremna počiniti i najveća nedjela te kao takva ona postaje opasna. *Libidinosae furiae stimulis agitata* ubija muževljevu sestru, a potom i njega. Daljnji poticaji, prema Lucijevim interpretacijama, proizlaze iz njezine pohlepe. Od osjećajne žene kojom vladaju pretjerane emocije, ona postaje *truculenta mulier* koja, lakoma za novcem, ne samo da ubija liječnika i njegovu ženu, već i svoju vlastitu kćer.

Prema Lucijevu mišljenju ne postoji kazna koja bi odgovarala takvim zločinima. Osvrćući se na namjesnikovu odluku on ističe da je kazna bacanja takve žene divljim zvijerima *minus quidem quam merebatur* (X,28).

Lucije ovom pričom na neki način opravdava svoju ogorčenost zbog nameštute mu uloge u predstojećoj predstavi. Naime po završetku priče on odlučuje podijeliti svoje osjećaje s čitateljima:

Talis mulieris publicitus matrimonium confarreaturus ingentique angore oppido suspensus expectabam diem muneris, saepius quidem mortem mihi met volens consciscere priusquam scelerosae mulieris contagio macularer vel infamia publici spectaculi depudescerem (X,29).

Iako se osvrće na sramotu takve javne priredbe, njegova ogorčenost nije toliko rezultat njegove moralne prosudbe samoga čina što ga kao magarac mora obaviti s jednom ženom, a za što je već pokazao sposobnost bez moralnog preispitivanja (X,22), već njegova negativnog stava prema ženi koja je, za razliku od prethodne koju naziva *delicata matrona, scelerosa mulier* kadra iz pohlepe počiniti najgore zločine.

Unatoč pažnji i suosjećanju koje, čini se, pokušava probuditi kod čitatelja, Lucije ipak ne želi biti patetičan, već, svjestan ograničenosti svoga djelovanja u magarećoj koži, na humorističan način komentira svoj nezavidan položaj.

Sed privatus humana manu, privatis digitis, ungula rotunda atque mutila gladium stringere nequaquam poteram (X,29).

Lucije uspijeva pobjeći s priredbe, a svoj spas pronalazi u posvećenju u Izidine misterije.

5. ZAKLJUČAK

Svaka priča *Metamorfoza* sama za sebe predstavlja jednu pripovjednu cjelinu, a uz osnovnu radnju vezana je glavnim pripovjedačem i njegovim dogodovštinama.

Dok je određeni broj priča ispričovijedan na usta drugih pripovjedača, ostalih likova u djelu, i predstavljen unutar mnogih prizora koje glavni pripovjedač stvara kako bi nam omogućio da njegovim očima pratimo i uživimo se u

njegovo iskustvo, kraj osme, deveta i deseta knjiga *Metamorfoza* obilježene su nizom priča koje nam pripovijeda glavni junak Lucije.

Kako bi odgovorio na pretpostavljeno pitanje o mogućnosti Lucijeva poznavanja događaja o kojima pripovijeda, čime očituje svoju želju dosljedna provođenja novoga pripovjednog koncepta, Apulej svog pripovjedača angažira da tokom pripovijedanja daje objašnjenja o izvorima svojih informacija, u svrhu opravdanja svega onoga za što se čini da u određenom trenutku sam nije mogao percipirati. Jednako tako, on katkad priznaje i svoje neznanje te na komičan način komentira svoj nezgodan položaj i neprestano nas podsjeća na svoj magareći lik.

Prilikom prenošenja priča Lucije prosuđuje ljude i događaje koje opisuje, a prikazujući svoje stavove kao mjerodavne, pokušava nas uvjeriti u svoju verziju istine.

No, njegove prosudbe nisu uvijek dosljedne. Dok ponekad strogo osuđuje postupke pojedinih likova i kritizira njihov moral, drugi se put u sličnim situacijama gotovo i ne osvrće na njih. Isto tako, dok u jednom trenutku duboko suosjeća s pojedinim likovima pokušavajući i kod čitatelja probuditi suosjećanje, u drugom se ironičnim osvrtima samo ismijava ljudskoj gluposti i lakovjernosti.

Lucije se često izravno obraća svojoj publici i, pozivajući nas na pažnju, unaprijed nas priprema na priču koja slijedi. No nakon što nas uvjeri u tragičnu ili komičnu tematiku pojedine priče, često smo iznenađeni potpuno suprotnim raspletom događaja.

Teško je pouzdano tvrditi u kojoj se mjeri u Lucijevim komentarima odražavaju Apulejeve vlastite misli i stavovi. Sigurno je da Apulej kao autor progovara kroz svoje djelo i pruža određenu sliku i kritiku društva i moralnih vrijednosti tadašnjeg vremena, no Lucije, kao glavni junak fantastične priče, samo je plod njegove mašte i njegovi komentari ne smiju se uvijek smatrati Apulejevom posljednjom riječi. Oni u prvom redu čitateljima pružaju uvid u karakteristike glavnog junaka, a potom služe i kao sredstvo pomoću kojeg Apulej sugestivno vodi čitatelje kroz čudesni svijet u kojem se zbivaju neobični i uvijek nepredvidljivi događaji.

Stalnim prevratima u fabuli, neočekivanim i ponekad pogrešnim uputama i zaključcima glavnog pripovjedača te mnogim nedosljednostima Apulej neprekidno iznevjeruje logična očekivanja čitatelja i postiže efekt iznenađenja, koji prije svega dominira romanom, u kojem, kako i sam naslov govori (*Preobrazbe*), ništa ne ostaje onakvim kakvim se čini.

LITERATURA

- Apuleius, *Metamorphoses*, ed. & transl. J. Arthur Hanson, Cambridge, Massachusetts & London, England, 1989.
- Apulej, *Zlatni magarac*, preveo Albin Vilhar, Zagreb, 1969.
- Novaković, D., *Lukije ili magarac*, Zagreb, 1987.
- Shlomith Rimmon-Kenan, *Narrative fiction: Contemporary Poetics*, London & New York, 1983.
- Walsh, P. G., *The Roman Novel*, Glasgow, 1994 2.
- Hagg. T., *The Novel in Antiquity*, Oxford, 1983.
- The Search for the Ancient Novel*, ed. J. Tatum, Baltimore & London, 1994.
- Novaković, D. "Priča o preobrazbi čovjeka u magarca u antičkoj književnosti", *Latina et Graeca VIII*, 1980, br. 15, str. 25. - 46.
- Smith, W. S. jr., "The Narrative Voice in Apuleius' *Metamorphoses*", *Transactions and proceedings of the American Philological Association*, vol. 103, 1972, str. 513. - 534.
- Cocchia, E., *Romanzo e realta nella vita e nell' attivita letteraria di Lucio Apuleio*, Catania, 1915.
- Apuleius Madaurensis, *Amor and Psyche*, "A commentary on the tale by Apuleius by Erich Neumann", transl. by Ralph Manheim, Princeton, 1971.
- The Oxford History of the Roman World*, ed. Boardman, J., Griffin, J., Murray, O., Oxford, 2001.
- Vratović, V. "Rimska književnost", *Povijest svjetske književnosti*, Knjiga 2., Zagreb, 1982., str. 191.- 312.
- Solar, M. *Teorija književnosti*, Zagreb, 1987.
- Leksikon antičkih autora*, ed. D. Škiljan, Zagreb, 1996.
- Frangoulidis, S. "Scaena feralium nuptiarum: Wedding imagery in Apuleius' tale of Charite", *American journal of philology*, vol. 120, br. 4., 1999, str. 601. - 617.
- Graverini, L., "Influenze della letteratura storiografica in Apul. Met.", *A web page devoted to Apuleius by Luca Graverini*, 1996.

Jasenko Zekić

Carska prisutnost u epigrafiji Pule i pulskog aģera

1. UVOD

Višestoljetna je rimska vladavina imala svojih uspona i padova. Analogno s istraženim pojavama diljem rimskog carstva taj slijed možemo promatrati i u koloniji Poli, najjužnijoj koloniji Histrije. Pola, odnosno današnja Pula, kao grad u pravom smislu nastaje negdje oko 44. g. pr. Kr., a veže se za utemeljenje kolonije.¹ Međutim, kontinuitet naselja na mjestu nastanka urbsa kolonije seže približno jedno tisućljeće ranije, a po nekim je pretpostavkama na tome mjestu mogla biti locirana Faverija, jedno od naselja Histra koje su Rimljani opustošili u drugom histarskom ratu.²

Od 177. g. pr. Kr. pa do vremena osnivanja kolonije na mjestu starijeg gradinskog naselja, odnosno kasnijeg urbsa kolonije, vjerojatno je postojao manji vojni logor ili postaja s ciljem zaštite osvojenog teritorija kao i nesmetanog protoka trgovine.

Osnutkom kolonije Pole jug Istre dobiva sasvim drugi značaj, međutim, radi simpatija prema Cezarovim ubojicama razvoj grada neko vrijeme stagnira. Konsolidacijom svoje vlasti Oktavijan August potiče ekspanziju grada koja se nastavlja i za njegovih nasljednika Julijejsko- Klaudijejske dinastije. Gradski bedemi s dvanaest vratiju, malo scensko kazalište unutar te veliko izvan njih, amfiteatar i dr., oslikavaju veličinu grada koji je po nekim procjenama brojio između 4000 i 5000 stanovnika.³ Kolonija je Pola kao dio Histrije bila u povlaštenom položaju i pod izravnom vlašću Rima pa je svakako i carski utjecaj i prisutnost bila izravnije izražena.

Carska se prisutnost u nekadašnjoj rimskoj Puli može pratiti kroz više segmenata. Moramo na početku razjasniti kako carska prisutnost ne podrazumijeva njihovu osobnu prisutnost i boravak u Puli, premda, iako dokazano tek na primjeru jednog pripadnika uže carske obitelji, nije isključeno.

Arheološki ostaci, sačuvani zapisi antičkih autora te epigrafski natpisi zapravo su jedini relevantni dokazi pomoću kojih možemo istraživati

¹ Robert Matijašić, *Antička Pula*, Pula, 1996., 39-45.

² Robert Matijašić, "Smještaj Mutile i Faverije u svjetlu topografije južne Istre", *Opuscula Archaeologica*, (u tisku).

³ Robert Matijašić, *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium*, Pula, 1988., 93-95.